

انجمن منطق ایران

قیاس‌های مختلط از قضایای حقیقیه و خارجیه

اسدالله فلاحی

استاد مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

چکیده:

قضایای حقیقیه، خارجیه و ذهنیه از مباحث منطقی‌ای است که در جهان اسلام به جد به آن پرداخته‌اند. فخر رازی در قرن ششم هجری هنگام بحث از عکس مستوی موجهات به تفاوت قضایای حقیقیه و خارجیه در برخی موارد اشاره کرده است. پس از او، افضل الدین خونجی در قرن هفتم هجری در مبحث عکس نقیض به تفاوت این قضایا به تفصیل پرداخته و راه را برای پژوهش‌های بعدی هموار کرده است. پس از او، یکی از معاصرانش، اثیر الدین ابهری، برای نخستین بار قضیه ذهنیه را معرفی و دوگانه حقیقیه-خارجیه را به سه‌گانه حقیقیه-خارجیه-ذهنیه ارتقا داده است. در پایان سده هفتم هجری، شمس الدین سمرقندی، برای اولین و آخرین بار به اختلاط قضایای حقیقیه، خارجیه و ذهنیه به تفصیل می‌پردازد.

در دو کتاب *قسطاس الافکار* و *شرح القسطاس* (شرح خودنوشت سمرقندی بر کتاب نخست)، سمرقندی قیاس‌های مختلط از قضایای حقیقیه، خارجیه و ذهنیه را به صورت موردی بررسی می‌کند و برای تک تک موارد، عقیم و منتج بودن آنها را نشان می‌دهد و در صورت منتج بودن، نوع نتیجه از حیث حقیقیه، خارجیه و ذهنیه بودن را بیان می‌کند. او هم‌چنین برای این قیاس‌های مختلط یک قاعده کلی (ضابط) به دست می‌دهد که در تک تک موارد قابل پیاده کردن است.

علی‌رغم آنچه گذشت، نسخه‌های اندکی از دو کتاب یاد شده در دست است که ضابط و قاعده کلی مذکور را به صورتی متفاوت تقریر کرده‌اند و در بررسی موردی قیاس‌ها هم تفاوت‌هایی را با تقریر موجود در اکثریت نسخه‌ها نشان می‌دهند. آنجا که تاریخ کتابت این دسته اقلیت از نسخه‌ها متاخرتر از تاریخ کتابت دسته اکثریت است، این احتمال وجود دارد که تغییراتی در دیدگاه سمرقندی در محاسبه منتج و عقیم بودن این قیاس‌ها و نیز در محاسبه نوع نتایج در قیاس‌های منتج رخ داده است.

در این سخنرانی می‌خواهیم دو تقریر اکثریت و اقلیت نسخه‌های کتاب‌های سمرقندی در بحث قیاس‌های مختلط از حقیقیه و خارجیه را به همراه اختلاف‌های آنها گزارش کنیم و میزان درستی و نادرستی دعاوی او در این دو تقریر را نشان دهیم. در پایان نشان می‌دهیم که هرچند تقریر دوم برخی از خطاهای تقریر نخست را تصحیح کرده است، هم‌چنان برخی از خطاهای تقریر نخست در تقریر دوم نیز وجود دارد. جای بسی تأسف است که منطق دانان بعدی دنباله کار را پی نگرفته و به تصحیح مدعیات سمرقندی نپرداخته‌اند و امیدواریم که این برگ زرین در تاریخ منطق کشورمان به چشم منطق دانان معاصر بیاید و در تهذیب و ارتقای آن تلاش‌هایی صورت بگیرد.

دوشنبه، ۲۸ آذر ۱۴۰۱، ساعت ۱۶ الی ۱۸

سخنرانی به صورت مجازی و به میزبانی گروه فلسفه دانشگاه اصفهان برگزار خواهد شد:

پیوند سخنرانی بر خط (آنلاین): <https://vroom.ui.ac.ir/b/zmj-v2i-ncf-di0>